

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Піддубної Валентини Василівни «Соціально-психологічна корекція деструктивних життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості», подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Наразі у психологічній науці дедалі більшої актуальності набуває пошук чинників, що впливають на процес становлення незалежної, відповідальної, самостійної особистості. У здійсненні пошуку таких чинників особливого значення набувають дослідження процесу формування особистості, розгортання механізмів саморозуміння та специфіки осмислення свого життєвого сценарію. Проте, у вітчизняній і зарубіжній науковій психологічній літературі недостатньо висвітлено проблему процесу усвідомлення особистістю свого життєвого сценарію та соціально-психологічної корекції деструктивних життєвих сценаріїв. Особливого значення ця проблема набуває в період ранньої дорослості, що й зумовлює доцільність та своєчасність проведеного Піддубною В.В. дослідження, як з позицій наукової соціально-психологічної парадигми, так і на основі теорії та практики сучасного соціально-психологічного знання.

Відтак, очевидно що означена проблеми, її недостатня дослідженість у науковому психологічному просторі, а також соціальна значущість, обумовлюють актуальність теми дисертаційної роботи Піддубної В.В.

У дисертаційній роботі авторкою чітко та логічно вибудований науковий апарат дослідження, аргументовано сформульована мета і завдання, визначені об'єкт і предмет дослідження.

Ретельне опрацювання наукових джерел з обраної дисертанткою теми, сприяло розробці логіки власного емпіричного дослідження, формулюванню

його основних завдань та застосуванню належної аналітики щодо обробки та узагальнення емпіричного матеріалу.

Безсумнівно вагомою є наукова новизна та теоретичне значення дослідження Піддубної В.В., які визначаються тим, що у ньому вперше здійснено концептуалізацію проблеми вивчення життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості у соціально-психологічному вимірі (як глобального простору її буттєвості та соціально-психологічного феномену, пов'язаного зі здатністю до планування, конструювання і структурування життя); виявлено спрямованість (соціально-обумовлену, суб'єктно-обумовлену) життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості та визначено способи ускладнення їх структури (дефіцитарний, екстенсивний, інтенсивний) відповідно до типології життєвих сценаріїв (особисто-, професійно-, сімейно-орієнтованих, а також особисто-професійного, особисто-сімейного, професійно-сімейного), здійснені через виокремлення форм прояву глибинних структур образу світу у життєвих сценаріях особистості, розкриття ціннісно-сислового виміру специфіки життєвих сценаріїв та виявлення копінгових, захисних і адаптаційних стратегій особистості у перебігу її життєвих сценаріїв в період ранньої дорослості, а також визначення особливостей функціонування особистості за типами її життєвих сценаріїв, зокрема у напрямку деструктивного їх розгортання.

Особливо схвальної оцінки заслуговує розробка та апробація авторкою комплексної програми соціально-психологічної корекції деструктивних життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості, реалізованої з позицій системного, суб'єктно-діяльнісного, індивідуально-орієнтованого, когнітивного, ресурсо-орієнтованого, наративного підходів, із задіянням когнітивно-поведінкової, раціонально-емоційної терапії, транзактного аналізу, а також активних соціально-психологічних методів навчання та допомоги, ефективність якої вважаємо цілком доведеною.

Авторкою поглиблено та уточнено уявлення про соціально-психологічну обумовленість проявів деструктивності у життєвих сценаріях особистості, зокрема в період ранньої дорослості. Крім того, у дослідженні Піддубної В.В. набули подальшого розвитку погляди на змістовну специфіку та соціально-психологічні трансформації життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості; підходи до засобів і технологій подолання деструктивних проявів у життєвих сценаріях особистості в період ранньої дорослості.

Практичне значення проведеного дисертанткою дослідження обумовлене можливістю застосування задіяного нею методичного інструментарію для вивчення соціально-психологічних проявів деструктивності у життєвих сценаріях особистості в період ранньої дорослості; у створенні та апробації програми соціально-психологічної корекції деструктивних життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості, а також в узагальненні результатів проведеного дослідження щодо визначення технологій виходу з деструктивних життєвих сценаріїв.

У першому розділі *«Теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості»* авторкою слушно підкреслюється, що проблематика життєвого сценарію переживає новий етап розвитку, пов'язаний з глобальними змінами сучасного соціуму, та можливостями, які розширюються для життєтворчості особистості, зокрема, в період ранньої дорослості. Дисертантка наголошує, що у зв'язку з цим, важливим дослідницьким завданням постає розробка концептів, які конкретизують ключові предиктори в зазначеному проблемному полі, а аналіз еволюції ідей щодо специфіки життєвого сценарію дозволяє уникнути його трактування як лінійного конструкту та неусвідомленої структури, детермінованої раннім досвідом, і розглядати його як варіативну модель та багатовимірний конструкт, що поєднує різні контексти життєдіяльності особистості, з різними варіантами співвідношення, траєкторіями реалізації та трансформації.

Піддубною В.В. здійснено концептуалізацію проблеми вивчення життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості у соціально-психологічному вимірі. Авторка зазначає, що розгляд категоріальної цілісності «особистість та її буття» створює можливості нового підходу до вивчення проблеми формування життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості, як глобального простору її буттєвості, та соціально-психологічного феномену, пов'язаного з її здатністю до планування, конструювання та структурування життя. З погляду на зазначене дисертанткою було запропоновано концепт «життєва програма» як конструкт для вивчення життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості. Проаналізований концепт інтегрує різні складові життєвого сценарію особистості в період ранньої дорослості та розуміється як його частина, що реалізується у конкретних життєвих сферах, серед яких провідними є професійна сфера, сфера міжособистісних (сімейних) відносин та особистісна сфера, кожна з яких описується життєвою програмою з відповідними характеристиками і параметрами, доступними для емпіричного вивчення.

Здобувачкою констатовано, що методична різноспрямованість у дослідженнях життєвого сценарію проявляється в отриманні даних, які важко співставні через різні теоретичні позиції та використовувані методичні підходи. Зазначене актуалізує необхідність поглибленого емпіричного вивчення соціально-психологічних особливостей життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості, здійсненого на засадах проведеної концептуалізації проблеми дослідження.

Другий розділ *«Емпіричне дослідження соціально-психологічних особливостей життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості»* присвячений обґрунтуванню методичного інструментарію; наведенню загальної схеми емпіричного дослідження; аналізу та узагальненню його основних результатів.

На першому етапі емпіричного дослідження Піддубною В.В. було проведене вивчення форм прояву глибинних структур образу світу у життєвих сценаріях респондентів в період ранньої дорослості.

На другому етапі емпіричного дослідження авторка аналізує специфіку життєвих сценаріїв досліджуваних у ціннісно-смысловому вимірі (з орієнтацією на саморозвиток, пов'язаний з внутрішнім зусиллям, мобілізацією особистісних ресурсів, та з орієнтація на підтримку внутрішньої рівноваги через зниження ступеня психоемоційної напруженості).

Дисертантка підкреслює, що соціально-обумовлена спрямованість життєвого сценарію характеризується внутрішньою суперечливістю та конфліктністю його компонентів, стереотипністю змісту, переважанням психологічного минулого над майбутнім і сьогоденням, активізацією механізмів біографічного захисту, сприйняттям життя як зовні заданого. У випадку високої зовнішньої активності і низького ступеня осмислення життя при такій спрямованості життєвого сценарію відзначається зростання неузгодженості показників життєвої програми на усвідомлюваному і неусвідомлюваному рівнях, збільшення мотиваційної недостатності, зниження емоційної та подієвої насиченості, що дозволяє визначити цей варіант ускладнення життєвого сценарію як дефіцитарний.

Суб'єктно-обумовлена спрямованість життєвого сценарію, як показали результати дослідження Піддубної В.В., характеризується високим ступенем осмислення життя, рефлексивністю, диференційованістю мотиваційних зв'язків між подіями, значущістю подій сьогодення, що належать до внутрішнього світу особистості. Ускладнення структури в цьому випадку відбувається як за рахунок зростання подій та зв'язків між ними (екстенсивний спосіб), так і в напрямку зниження насиченості життєвого сценарію, категоричності при зростанні частки подій внутрішнього світу, їх мотиваційного статусу (інтенсивний спосіб).

На третьому етапі емпіричного дослідження дисертанткою з'ясовано особливості копінгових, захисних та адаптаційних стратегій респондентів у перебігу їх життєвих сценаріїв в період ранньої дорослості.

На четвертому етапі емпіричного дослідження авторка проводить ґрунтовний аналіз особливостей функціонування особистості за типами життєвих сценаріїв в період ранньої дорослості

Загалом дисертанткою проведено порівняльний аналіз соціально-психологічних конструктів респондентів з різними життєвими сценаріями в період ранньої дорослості та представлено результати дослідження життєвих сценаріїв у їх взаємозв'язку з такими особистісними характеристиками, як життєві прагнення, рівень рефлексивності, рівень життєстійкості та часові орієнтації. Описано виявлені кореляційні зв'язки та виділено типи життєвих сценаріїв (особисто-, професійно-, сімейно- орієнтовані, а також особисто-професійний, особисто-сімейний, професійно-сімейний).

Дані, отримані на констатувальному етапі дослідження, були застосовані Піддубною В.В. при розробці комплексної програми соціально-психологічної корекції деструктивних життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості.

У третьому розділі *«Соціально-психологічне забезпечення корекції деструктивних життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості»* дисертанткою розкрито зміст соціально-психологічної програми підвищення професійного благополуччя фахівців у галузі охорони здоров'я та наведено дані її апробації.

Заслуговує на окрему увагу той факт, що розроблена авторкою комплексна програма соціально-психологічної корекції деструктивних життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості проводилася саме з групою учасників, які відрізнялися проявами деструктивності у побудові та реалізації їх життєвих сценаріїв.

Розроблена Піддубною В.В. комплексна психокорекційна програма реалізована з позицій системного, суб'єктно-діяльнісного, індивідуально-орієнтованого, когнітивного, ресурсо-орієнтованого, наративного підходів, із задіянням когнітивно-поведінкової, раціонально-емоційної терапії, транзактного аналізу, а також активних соціально-психологічних методів навчання та допомоги. Кожен із цих підходів зробив унікальний внесок у виявлення та переструктурування деструктивних життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості. Зокрема, когнітивно-поведінкова терапія надавала раціональну структуру для аналізу переконань; раціонально-емоційна терапія допомагала пережити емоційну трансформацію; транзактний аналіз відновлював внутрішню гармонію; ресурсно-орієнтований та наративний підходи звільняли учасників програми від сценарних обмежень та забезпечувати здатність діяти поза межами неконструктивних переконань, з отриманням свободи вибору та можливістю створити власну історію успіху. Авторкою підкреслено, що ефективність соціально-психологічної корекції посилювалася завдяки використанню комплексного підходу, який враховував соціально-психологічні особливості спрямованості та ускладнення життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості відповідно до їх типології.

Результати формувального етапу дослідження Піддубної В.В. підтвердили дієвість впровадження соціально-психологічних засобів корекції деструктивних життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості.

Загалом достовірність і наукова новизна одержаних здобувачкою результатів підтверджується методологією та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження. Реалізація мети й завдань дослідження здійснювалася нею шляхом комплексного використання загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Одержані наукові результати мають досить аргументований характер і відзначаються надійністю та достовірністю. Це підтверджується повнотою аналізу значної кількості

спеціальної літератури з 238 найменувань (з них 98 – іноземними мовами), визначенням основних теоретико-методологічних положень, використанням надійних і валідних діагностичних методик, репрезентативністю вибірки досліджуваних і коректним застосуванням методів математичної статистики.

Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено у 16 публікаціях авторки, з яких 7 статей у наукових фахових виданнях із психології (з них 5 статей – у наукометричних виданнях), 9 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

Поряд із позитивними моментами, вдалими знахідками, значущими висновками, варто вказати на певні недоліки роботи, які потребують пояснень.

1. У низці робіт, присвячених вивченню різних аспектів життєвих сценаріїв та виконаних у межах суб'єктно-діяльнісного підходу, центральним є саме поняття суб'єкта. При цьому, з тексту роботи не зрозуміло яким є співвідношення понять «суб'єкт» і «особистість» при розкритті авторкою проблеми вивчення життєвих сценаріїв.

2. Як відомо, існують специфічні опитувальники на вивчення особливостей життєвих сценаріїв особистості, зокрема опитувальник діагностики життєвих сценаріїв М. Джеймс, Д. Джонгворт або методика дослідження життєвого сценарію «Успіх» Ю. Ільїної, використання яких надало б можливість отримати цікавий емпіричний матеріал. Хотілося б почути обґрунтування, чому зазначені методики не були задіяні дисертанткою у констатувальному експерименті.

3. На нашу думку, у тексті роботи бракує чітко прописаних методологічних принципів соціально-психологічного впливу, на які необхідно спиратися під час складання комплексної програми соціально-психологічної корекції деструктивних життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості.

4. У роботі не подано статистичне опрацювання отриманих результатів формувального етапу дослідження, що суттєво збагатило б інформативність його результатів.

При цьому вказані зауваження не зменшують вагомі цінності дисертаційної роботи Піддубної В.В. та не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження й можуть розглядатися як побажання дисертантці у її подальшій науковій діяльності.

На підставі вищезазначеного можна констатувати, що дисертаційне дослідження «Соціально-психологічна корекція деструктивних життєвих сценаріїв особистості в період ранньої дорослості» повністю відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» із змінами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року та вимогам МОН України, які висуваються до підготовки кандидатської дисертації, а його авторка, Піддубна Валентина Василівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної психології

Карпатського національного університету

імені Василя Стефаника МОН України

В.В. Яремчук

підпис *Яремчук В.В.*
ЗАСВІДЧУЮ
/ Начальник відділу кадрів
С.Мішко - Орест СМІШКО
«03» *02* 20*26*

